

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

XX ƏSR RUS VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI ŞEİR FORMALARININ İNKİŞAFINDA QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİN ROLU

İxtisas: 5715.01 – Ədəbiyyat nəzəriyyəsi,
ədəbi təhlil və tənqid

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Suad Arif qızı Əfəndiyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Rəhilə Hüseyn qızı Quliyeva

Rəsmi opponətlər:

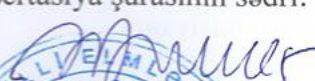
filologiya elmləri doktoru, professor
Şirindil Həsən oğlu Alışanov

filologiya elmləri doktoru, professor
Asif Abbas oğlu Hacıyev

filologiya elmləri doktoru, professor
Yuriy Borisoviç Orlitskiy

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05–Dissertasiya şurası

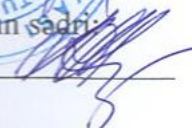
Dissertasiya şurasının sədri: akademik, filologiya elmləri doktoru, professor

İsa Əkbər oğlu Həbibbəyli

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
İsmixan Məhəmməd oğlu Osmanlı

Elmi seminarın sədri:

filologiya elmləri doktoru, professor
Məmməd İrac oğlu Əliyev

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Müasir dövrdə bədii əsər təkcə milli ədəbiyyatşünaslıq faktı kimi deyil, həm də dünya ədəbi prosesinin tərkib hissəsi kimi qəbul olunur. Belə bir şəraitdə ayrı-ayrı ədəbiyyatların milli konteksti, həmin ədəbi proseslərdə baş verən bu və ya digər hadisələrin əhəmiyyəti yenidən dərk edilir və digər mədəniyyətlərlə münasibətlərin özünəməxsusluğu ön plana çıxır.

Şeir formaları, onların işlənməsi, qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsir məsələləri dünya ədəbiyyatının inkişaf problemlərinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bu kontekstdə rus poeziyasının Şərq lirikası ilə bağlılığı iki əsrdən artıq tarixə malikdir. Bu əlaqələr əsərlərin mövzu və məzmunundan tutmuş, onların formal struktur xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə qədər bir sıra geniş spektrli problemləri əhatə edir. Şübhəsiz ki, qarşılıqlı təsir və bənzərlik bir sıra mühüm səbəblərdən qaynaqlanır, ancaq belə bir faktı da vurğulamalıyıq ki, xüsusən XX əsrdə onların arasında güclənən tipoloji paralel və kontakt əlaqələri daha önəmli əhəmiyyət kəsb etmişdir. Maraqlısı budur ki, yuxarıda vurğuladığımız əlaqələrin əsası Gümüş dövrü rus şairləri tərəfindən qoyulmuşdur. Biz belə bir faktorı nəzərdə tuturuq ki, rus poeziyasında Şərq lirikasının müəyyən mövzu və motivlərinin əxz edilib işlənilməsi Puşkin və Lermontovdan başlayan ənənəyə malik olsa da, janrlararası qarşılıqlı əlaqələr, həmçinin ayrı-ayrı metrik formaların, ritmik müxtəlifliyin mənimsənilməsi məhz Gümüş dövr ədəbiyyatında intensiv xarakter almağa başlamış və qabarıq şəkildə nəzərə çarpmışdır.

Bu mənada Valeri Brüsovun, Konstantin Balmontun və XX əsrin əvvəlləri rus şeirinin digər islahatçılarının ədəbi-nəzəri irsini araşdırarkən müəyyən qanunauyğunluğu müşahidə etmək mümkündür: rus ədəbiyyatı elə bir dinamikaya malik idi ki, daim Qərblə Şərqi sintez etməyə çalışırdı, ancaq təkcə ayrı-ayrı motiv və obrazlar səviyyəsində deyil, daha önəmlisi, yeni şeir formalarının mənimsənilməsi baxımından. Əvvəla, bu onun Asiya ilə Avropa arasında tutduğu coğrafi mövqe ilə izah olunurdu. Lakin XX əsrin əvvəllərində rus şairləri yeni poetik forma və ifadə vasitələrinin axtarışı ilə əlaqədar Şərqi mədəni ənənələrinə birbaşa müraciət etdilər. Məhz buna görə də Azərbaycan ədəbiyyatının da daxil olduğu Şərq poetik irsinin rus ədəbiyyatı

tərəfindən mənimsənilməsi qanunauyğundur. Rus ədəbiyyatında oriyental ənənə Azərbaycan ədəbiyyatşünasları tərəfindən bu və ya digər dərəcədə tədqiq edilmişdir. Lakin bu tədqiqatlar, əsasən əsərlərin ideya-tematik aspektlərinin öyrənilməsinə yönəldiyindən mövzunun sistemli şəkildə araşdırılması bu günə qədər həllini tapmamışdır. Filologiya elmləri doktoru Hüseyn Həşimlinin son illərdə ardıcıl olaraq ərsəyə gətirdiyi tədqiqatlar bu mənada fundamental xarakterə malikdir, ancaq bu işlərdə də janrlar kontakt əlaqələri kontekstində araşdırılmır.

XX əsrdə kontakt əlaqələri ədəbiyyatda xüsusi aktualıq kəsb etməyə başlayır və 30-cu illərdən başlayaraq Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında tədqiqat predmetinə çevrilir. Bu elmi araşdırmaları şərti olaraq iki qrupda birləşdirmək olar. Birinci qrupa Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin ayrı-ayrı aspektlərinin öyrənilməsinə aid işlər daxildir (bu əlaqələrin nə zaman yaranması və tarixi inkişafı, yubiley tarixləri, yazıçıların qurultayları, mədəni dekadalar və s.; bu məsələlər Həbib Babayev, Məmməd Cəfər Cəfərov, Murtuz Sadıqov, Şıxəli Qurbanov, Məmməd Arif, Sabir Turabov və s. kimi görkəmli alimlər tərəfindən araşdırılmışdır). İkinci qrupu isə yeni tədqiqatlar təmsil edir ki, onların müəllifləri ədəbiyyatlararası qarşılıqlı təsir və əlaqələrin əsas elmi problemlərini həll etməyə çalışır və bu yaradıcılıq əlaqələrin müəyyən tipoloji qanunauyğunluqlarını janr və digər poetik kateqoriyalar səviyyəsində nəzəri anlamını verirlər (İsa Həbibbəyli, Məmməd Əliyev, Seyfulla Əsədullayev, Hüseyn Həşimli).

Bununla yanaşı, son illərdə kontakt əlaqələr problemini araşdıran monoqrafiya və dissertasiyalar da dərc olunmuşdur: Nizami Məmmədov "Rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələri kontekstində poetik tərcümə (1920-1980-ci illər)", Bakı, 2001; Məmmədخانова Naidə "İncəsənətin qavranılması və qavranılma sənəti (rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələri əsrlərin qovşağında)", Bakı, 2002; Bayram Akif "Qərb ədəbiyyatı Azərbaycan filoloji fikrinə", Bakı, 2006; İsmayılzadə Nigar "Müasir Azərbaycan və türk poeziyasında sərbəst şeir", Bakı, 2007; Yusifova Xədicə " XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan yazıçılarının yaradıcılığında rus ədəbiyyatının mövzu və motivləri (C.Məmmədquluzadə və H. Cavid)" (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı), Bakı, 2007; İracıoğlu Məhəmməd "Azərbaycan şeirinin vəzn və evfoniya problemləri (ümumtürk şeiri ilə müqayisəli araşdırma əsasında)", Bakı,

2008; Ənvəroğlu Himalay (Qasimov) "Azərbaycan şeirinin poetikası", Bakı, 2008; Səmədova Lyudmila "Anna Axtatovanın yaradıcılığında Şərq motivləri", Bakı, 2008; Xəlilov Səlahəddin "Şərq-Qərb problematikası kontekstində romantik poeziya", Moskva, 2009; Adıgözəlov Hüseyn "Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri probleminin "Ədəbi Azərbaycan" jurnalında əks olunması", (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı), Naxçıvan, 2009; Mahmudova Şəlalə "Əliağa Kürçaylı və poetik tərcümə məsələləri " (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsini almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya), Bakı, 2009; Məmmədova Raminə "Azərbaycan ədəbi fikrində Avropa ədəbiyyatına inteqrasiya" (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı), Bakı, 2010; Həşimli Hüseyn "Azərbaycan mənsur şeiri", Moskva, 2011; Məmmədova Altuntac "Azərbaycan-Avropa elmi-ədəbi əlaqələrinin inkişafında Əhməd Cəfəroğlunun rolu" (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı), Bakı, 2012; Kərimova Səmayə "XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəllərinin rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələri" (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı), Bakı, 2013; Səmədova Lyudmila "N. S.Qumilyovun yaradıcılığında Şərq mövzusu", Bakı, 2017, Nəcəfova Aynur "Anna Axtatova və Şərq", Bakı, 2018; Mirzəzadə Reyhan "Rus ədəbiyyatı qəlbimin işığında", 2018; Abuzər Bağirov "Moskvadakı Azərbaycan ədəbi-mədəni mühit fenomeni", Bakı, 2018; Bağirov Abuzər "Azərbaycan ədəbiyyatı Moskva ədəbi-mədəni mühitində" (filologiya üzrə elmlər doktoru dissertasiyasının avtoreferatı), Bakı, 2018; Bağirov Ramiz "XX əsrin birinci yarısı rus poeziyasında Bakı mövzusu" (filologiya üzrə elmlər doktoru dissertasiyasının avtoreferatı), Bakı, 2018 və s.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı Gümüş dövr rus şairlərinin və Azərbaycan şairi Əliağa Kürçaylının lirik əsərləridir. Tədqiqatın predmeti XX əsr rus və Azərbaycan poeziyasında yeni şeir formalarının meydana gəlməsinə səbəb olan kontakt (qarşılıqlı) əlaqələrdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri yeni janr modifikasiyalarının, eləcə də XX əsr rus və Azərbaycan lirikasının kontakt əlaqələrindən irəli gələn mövzu və obraz sırasının üzə çıxarılması və təhlilindən ibarətdir:

– Rus və Azərbaycan poeziyasının mövzu və məzmun

baxımından zənginləşməsində kontakt əlaqələrinin rolunu araşdırmaq;

–Rus poeziyasında Şərq poeziyasının ayrı-ayrı motiv və mövzularını aşkar etmək;

–Gümüş dövr rus poeziyasında şərq mənşəli lirik janrları təyin etmək;

–Azərbaycan lirikasında rus poeziyasının mövzu və motivlərini təhlil etmək;

–Rus və Azərbaycan lirikasının poetik formalarının qarşılıqlı əlaqə və təsirini müəyyənləşdirmək.

Tədqiqat metodları – müqayisəli tipoloji, müqayisəli-tarixi, eləcə də materiala tarixi-ədəbi aspektdən yanaşma metodu bizə problemin hərtərəfli öyrənilməsinə imkan yaradır. Tədqiqatın metodoloji əsasını ümumi və müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq elminin nəzəriyyəçiləri - V. M. Jirmunskinin, N.İ.Konradın, D. Dyurişinin, A. Dimanın, İ. Q. Neupokoyevanın, P.İ.Tartakovskinin tədqiqatları təşkil etmişdir; bundan əlavə, rus şeirşünaslığı üzrə nəzəriyyəçilərin (M. L. Qasparov, B. V. Tomaşevski və d.), eləcə də Azərbaycan alimlərinin (Məmməd Əliyev, Hüseyn Həşimli, Mahirə Quliyeva və d.) elmi araşdırmaları müəyyənləşdirir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

–Ədəbi əlaqələrin bir forması olan ədəbi komparativistikada kontakt əlaqələr anlayışı;

–İ.Buninin poeziyasında Şərqin dərk edilməsi: Şərq ekzotikasından Quran motivlərinə qədər;

–V.Xlebnikovun avrasiyaçılıq ideyasının mənimsənilməsinin özünəməxsusluğu;

–V.Brüsov, M.Kuzmin, V.İvanovun poeziyasında klassik Şərq janrları;

–Azərbaycan şairi Əliağa Kürçaylının bədii qavrayışında rus lirikasının motivləri və obrazları;

–Əliağa Kürçaylı poeziyasında Avropa janr formalarının özünəməxsusluğu.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində rus poeziyasında yer alan tematik və struktur innovasiyalara Şərq poetikasının (qəzəl, rübai) təsiri kimi baxılır; Azərbaycan poeziyasında Avropa lirikasının janr formaları (sonet, romans) araşdırılır. Rus poeziyasının Azərbaycan

lirikasına təsiri müəyyən mənada Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında tədqiqat mövzusu kimi araşdırılıb. Lakin XX əsrin ortalarında kontakt əlaqələri o qədər intensivləşib ki, bu da bir çox hallarda yeni janr modifikasiyalarının meydana çıxmasını şərtləndirmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, dissertasiyada rus və Azərbaycan lirikasının qarşılıqlı əlaqə və təsiri ilə bağlı yeni janr növləri və tematik innovasiyaların araşdırılması elmi-nəzəri əhəmiyyət daşıyır. Tədqiqatın nəzəri müddəaları və nəticələrindən ədəbiyyat nəzəriyyəsi və ədəbiyyat tarixi, müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq, rus və Azərbaycan şeirşünaslığının əsaslarının ali təhsil müəssisələrində tədrisində istifadə edilə bilər.

Dissertasiyanın aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işi ilə bağlı müəllifin tədqiqatları 5-i beynəlxalq statuslu olmaqla 10 elmi konfransın materiallarında, Azərbaycanda və xaricdə nüfuzlu elmi nəşrlərdə, o cümlədən beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləmə sistemlərinə daxil olan jurnallarda öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilat. Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsində yerinə yetirilmiş və iclaslarında müzakirə edilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən qoyulan tələblərə uyğun qaydada yazılmışdır. Dissertasiya işi titullar sahifəsi 381 şərti işarə sayı, mündəricat 1080 şərti işarə sayı, giriş 13239 şərti işarə sayı, əsas məzmun 187231 işarə sayı (I fəsil: 63544 şərti işarə sayı, II fəsil: 77716 şərti işarə sayı, III fəsil 45 971 şərti işarə sayı), nəticə 7329 şərti işarə sayı və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 24939 şərti işarə olmaqla ümumilikdə 234199 şərti işarədən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsindən bəhs edilmiş, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları müəyyən edilmiş, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar

göstərilmiş, dissertasiya işinin elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır.

“Ədəbi komparativistikada kontakt əlaqələri: nəzəri aspektlər və tarixi retrospektiv” adlı birinci fəsilə beynəlxalq ədəbi əlaqələrin geniş inkişaf etdiyi İntibah dövründən başlayaraq, kontakt əlaqələrə tarixi retrospektiv müstəvidə nəzər salınır; XVII əsrdə bu əlaqələr milli ədəbiyyatlar arasında münasibət xarakterini daşıyır və XIX əsrə qədər davam edir. Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq isə akademik N.İ.Konradın qeyd etdiyi kimi, *“XX əsrin yetirməsidir”*¹. Komparativistikanın əsasını İ.Qerder, Q. M. Poznett, Qeorq Brandes, Maks Kox, Yozef Tekst, A. N.Veselovski kimi alimlər qoymuşdur. Hələ 1856-cı ildə alman və ingilis filoloqu, ümumi dilçilik, mifologiya və indologiya üzrə mütəxəssis Maks Müller *“Müqayisəli mifologiya”* monoqrafiyasında müqayisəli ədəbiyyatşünaslığın əsas parametrlərini müəyyənləşdirmişdir. Mifologiyaya müqayisəli dilçiliyin nailiyyətlərini tətbiq etməklə, o, əlaqəli sənət növlərində (heykəltəraşlıq, rəssamlıq) ümumi universal keyfiyyətləri aşkarlayırdı.² Fridrix Nitschenin əsərlərində də bu cür cəhdləri görmək mümkündür. 1869-cu ildə Bazel Universitetində (28 may) söylənilən *“Homer və klassik filologiya”* adlı giriş nitqində o, belə bir fikri vurğulayırdı ki, *“<...> istənilən filoloji fəaliyyət bütün fərdi və özəl olan cəhətlərin lazımsız nəsnələr kimi buxarlanmasından sonra yalnız bütöv və ümuminin toxunulmaz qaldığı fəlsəfi dünyagörüşün tərkib hissəsnə çevrilməlidir”*³.

Bu fikir müasir ədəbiyyatşünaslıq kontekstində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Komparativistikanın yaradıcılarından biri olan A. N. Veselovski belə hesab edirdi ki, müqayisəli araşdırmalar olmasaydı Avropada ədəbi inkişaf tam fərqli yolla gedərdi.⁴

¹ Конрад, Н.И. Проблемы современного сравнительного литературоведения / Н.И.Конрад. Запад и Восток. – Москва: Наука, – 1972. – с. 300.

² Мюллер, М. Сравнительная филология / Сравнительное литературоведение. Хрестоматия: учебное пособие. Отв. ред. Г.И.Данилина. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, – 2011. – с. 22.

³ Ницше, Ф. Гомер и классическая филология / Сравнительное литературоведение. Хрестоматия: учебное пособие. Отв. ред. Г.И.Данилина. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, – 2011. – с.42.

⁴ Веселовский, А.Н. Из введения в историческую поэтику. Вопросы и ответы /

O, ədəbiyyatın elmi tarixinin yaradılmasını qarşısına məqsəd qoymaqla mifoloji məktəbin əsas prinsiplərini dəf etmiş, ədəbi mətnlərin təhlilində tarixilik prinsiplərini tətbiq etmişdir.

XX əsrdə Paul Van Tigem, Fernand Baldansperje, Jan-Mari Kare, Verner Friderix, İ.Y. Kraçkovski, N. İ.Konrad, İ.S. Braginski, İ. Q. Neupokoyeva, V. M. Jirmunski, Y. Y. Bertels və digər alimlər bu istiqaməti inkişaf etdirmiş və ardıcıl elmi sistemə çevirmişlər. Belə ki, sovet ədəbiyyatşünaslıq məktəbində müqayisəli ədəbiyyatşünaslığın nəzəri prinsipləri görkəmli alimlər B. Q. Reizovun “Ədəbiyyatın müqayisəli öyrənilməsi” («Сравнительное изучение литературы», 1966), N.İ.Konradın “Qərb və Şərq” («Запад и Восток», 1972), İ.Q. Neupokoyevanın “Dünya ədəbiyyatı tarixi. Sistemli və müqayisəli təhlil problemləri” («История всемирной литературы. Проблемы системного и сравнительного анализа», 1976), V.M. Jirmunskinin “Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq. Şərq və Qərb” («Сравнительное литературоведение. Восток и Запад», 1979,) və s. əsərlərində formalaşmışdır.

XXI əsrdə bu problemə olan maraq yeni tədqiqatların meydana çıxmasına təkan verir: Milovidov V.A. “Mətn, kontekst, interteks. Müqayisəli ədəbiyyatşünaslığın problematikasına giriş” («Текст, контекст, интертекст. Введение в проблематику сравнительного литературоведения», Тверь, 1998), “Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq: Rusiya və Qərb. XIX əsr” («Сравнительное литературоведение: Россия и Запад. XIX век», Москва, 2008), “Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq: хрестоматиya” («Сравнительное литературоведение: хрестоматия», ТюмГУ, 2011), “Müasir komparativistikanın problemləri” («Проблемы современной компаративистики», Москва, 2011), Aminyeva V.R. “Qarşılaşdırma və müqayisəli ədəbiyyatşünaslığın nəzəri əsasları” («Теоретические основы сравнительного и сопоставительного литературоведения», Казань, 2014), Mineralov Y. İ. “Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq: komparativistika” («Сравнительное литературоведение:

Сравнительное литературоведение. Хрестоматия: учебное пособие. Отв. ред. Г.И.Данилина. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, – 2011. – с.53.

компаративистика», Москва, 2017) və s.

Lakin kontakt əlaqələrinin öyrənilməsi üçün ən fundamental tədqiqatlar rumıniyalı alim Aleksandr Dimanın “Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq prinsipləri” («Принципы сравнительного литературоведения», 1977) və slovak alimi Dioniz Dürişinin “Ədəbiyyatın müqayisəli öyrənilməsi nəzəriyyəsi” («Теория сравнительного изучения литературы», 1979) monoqrafiyalarıdır; sovet ədəbiyyatşünaslığında isə İrina Qriqoryevna Neupokoyevanın “Dünya ədəbiyyatı tarixi. Sistemli və müqayisəli təhlil problemləri” («История всемирной литературы. Проблемы системного и сравнительного анализа», 1976) kitabı xüsusi qeyd olunmalıdır. 1960-cı ildə SSRİ EA Maksim Qorki adına Dünya ədəbiyyatı İnstitutunda sovet komparativistlərinin ədəbi əlaqələr haqqında müzakirələrində İ.Q.Neupokoyeva öz məruzəsində “kontakt əlaqələri” termin olaraq işlətməmişdir. Beləliklə, “kontakt əlaqələri” termini elmi dövriyyəyə mühüm anlayış olaraq daxil olmuşdur.

“Müqayisəli ədəbiyyatşünaslığın prinsipləri” kitabında Aleksandr Dima müqayisəli ədəbiyyatşünaslığın iki əsas sahəsi olduğunu qeyd edir:

1. Ədəbiyyatların beynəlxalq əlaqələrinin məzmunu;
2. Ədəbi əlaqələrin forması və ya müxtəlif aspektləri.

Dünya ədəbiyyatında tez-tez rast gəlinən mövzular, ideyalar, hisslər, obrazlar, üslublar ədəbi əlaqələrin məzmununa aid edilir. İdeyaların tipologiyası arasında fəlsəfi, əxlaqi, elmi, estetik, siyasi ideyalar təsnifatı da mövcuddur.

Bununla yanaşı, A. Dima beynəlxalq ədəbi münasibətlərin aşağıdakı forma və növlərini vurğulayır: 1) ədəbiyyatlar arasında birbaşa münasibətlər, yaxud kontaktlar; 2) paralelizmlər, yəni genetik qohumluqdan irəli gəlməyən tipoloji uyğunluq; 3) ədəbiyyatların hər birinin orijinal strukturunu aşkar etmək məqsədilə müqayisə gedişində aşkarlanan asılılıq münasibətləri ⁵.

Müxtəlif ədəbiyyatların birbaşa münasibətləri ədəbi əlaqələrin qurulmasına təkan verən coğrafi yaxınlıq, iqtisadi, siyasi və mədəni

⁵ Дима, А. Принципы сравнительного литературоведения / А.Дима. – Москва: Прогресс, – 1977. – с.121.

əlaqələrlə müşayiət edilir. Bu amillərin sayəsində “ədəbi materialın” (mövzular, motivlər, tiplər, ideyalar, hisslər, janrlar, üslubun müxtəlif variantları, bənd və vəzn) ötürülməsi baş verirdi: ötürən ədəbiyyatdan qəbul edən ədəbiyyata. Komparativistikada bu amillər müqayisə olunan elementlər arasında “kuryer” və ya “vasitəçilər” adlandırılırdı. Dioniz Dürişin kontakt-genetik əlaqələrin təsnifatını təklif edir. Belə ki, alim “*ədəbi prosesin özünə birbaşa təsir göstərməyən*” zahiri kontaktları və “*milli ədəbiyyatların qarşılıqlı təmasının bədii intibalar doğurduğu*”⁶ daxili kontaktları seçib-ayırır.

Zahiri əlaqələrə “ədəbiyyatların bir səma altında yaşamasını şərtləndirən” (Ə.S.) ədəbi əlaqələrə dair biblioqrafik məlumatların toplanması və onların konkret ictimai-ideoloji vəziyyətə uyğun şəkildə təhlil edilməsi, yazıçıların, şairlərin və tənqidçilərin ədəbi-publisistik çıxışları, onların yazışmaları, şəxsi əlaqələri və s. daxildir.

Daxili əlaqələr daha mürəkkəb struktura malikdir ki, bu da mənimsəmənin (respesiya) formasından asılı olaraq inteqral və diferensial növlərə bölünür. Əgər “*ədəbiyyatlararası məlumat qəbul edən konstruksiyaya müsbət mənada daxildirsə*”⁷ bu halda söhbət resepsiyanın inteqral formasından (alluziya, iqtibas, stilizə edilmiş yamsılama, filiasiya (yəni ideyaların varisliyi), plagiat, adaptasiya və s.) gedir; ancaq məsələ “*fərqi vurğulamaq, qəbul edilmiş elementdən uzaqlaşmaq arzusu üstünlük təşkil edirsə*”⁸, bu artıq diferensial resepsiya formasıdır (ədəbi polemika, parodiya, travesti və s.). Onların meydana gəlməsini müxtəlif ədəbi hadisələri müqayisə edərək müşahidə etmək mümkündür. Təhlil və müqayisə predmeti qismində tarixi-ədəbi vahidlər, yəni əsər, müəllif, ədəbi məktəb, milli ədəbiyyat və s. çıxış edə bilər.

Ədəbiyyatların qarşılıqlı nüfuz etmə prosesinin təkan verdiyi kontakt əlaqələrinin qurulmasında tərcümələrin əhəmiyyətli rolu var. Lakin, öz formasına görə, tərcümələr mətnlərin yenidən işlənməsi və uyğunlaşdırılmasından əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Tərcümənin əsas

⁶ Дюришин, Д. Теория сравнительного изучения литературы / Д.Дюришин. – Москва: Прогресс, – 1979. – с.103.

⁷ Yəni orada; – s.149.

⁸ Yəni orada.

məqsədi əsərin məzmununu başqa dildə nisbətən adekvat formada ötürməkdir.

Y.M.Lotman “Mədəniyyətlərin qarşılıqlı nüfuzu nəzəriyyəsinin qurulmasına dair: semiotik yanaşma” («К построению теории взаимодействия культур: семиотический подход», 1983) məqaləsində qeyd edir ki, “*kənardan daimi axın olmazsa mədəniyyətin immanent inkişafı həyata keçirilə bilməz*”⁹. Hələ keçən əsrin 80-ci illərdə söylənilmiş bu fikir məşhur alimin ölümündən sonra aktuallaşaraq multikulturalizm adını almışdır. Bu ideyanı davam etdirən V.N.Toporov müxtəlif xalqların mədəniyyətlərini vahid məkan kimi qəbul etdiyini söyləməklə, mədəni dəyərlərin mübadiləsinin vacibliyini vurğulayır (“Mədəniyyətin məkanı və orada baş verən görüşlər”, «Пространство культуры и встречи в нем», 1989)¹⁰.

XX-XXI əsrlərin qovuşuğunda ədəbiyyatşünaslıqda mədəni və ədəbi əlaqələr tarixində müəyyən qat təşkil edən bir sıra hadisələrin yenidən qiymətləndirilməsi və mənalandırılması hadisəsi müşahidə olunur. Bu, ona görə baş verir ki, birincisi, milli ədəbiyyatların qarşılıqlı təsiri prosesi, eləcə də onun tədqiqi uzun bir ənənəyə malikdir və artıq onilliklərdir ki, təhlil edilir; ikincisi, toplanmış materialla birlikdə bu əlaqələri yenidən düşünmək, habelə nəzəri cəhətdən əsaslandırmaq imkanı yaranır. Bir sözlə, bu tədqiqatların meydana qoyduğu təcrübə həmin əlaqələri qanunauyğun formaya salan nəzəri formulu tapmağa imkan yaradır.

Göründüyü kimi, elmi fikirlərin retrospektiv təhlili belə bir dəqiq nəticənin hasil edilməsini şərtləndirir: kontakt əlaqələri dünya ədəbiyyatının inkişafının mühüm bir aspektidir. Onlar komparativistikadan gələn böyük ənənəyə malikdir. Bu problemin öyrənilməsi üçün ədəbiyyatşünaslıq məktəbləri mövcuddur. Bu gün isə bu əlaqələr təkcə tolerantlığa deyil, həm də dünya haqqında

⁹ Лотман, Ю.М. К построению теории взаимодействия культур: семиотический аспект / Ю.М. Лотман. Чему учатся люди. Статьи и заметки. – Москва: Центр Книги Рудомино, – 2010. – с.233.

¹⁰ Топоров, В.Н. Пространство культуры и встречи в нем / Сравнительное литературоведение. Хрестоматия: учебное пособие. Отв. ред. Г.И.Данилина. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, – 2011. – с. 538.

təsəvvürlərimizi zənginləşdirməyə və genişləndirməyə qadir olan digər mədəni ənənəni dərinədən dərk etməyə və mənimsəməyə can atan bir dünyada yaşadığımız üçün aktuallaşır.

Bu kontekstdə, “kontakt əlaqələri” termini, zənnimizcə, tədqiq etdiyimiz ədəbiyyatların qarşılıqlı nüfuzu probleminin mahiyyətini optimal və adekvat şəkildə əks etdirir.

*Bu fəsildən əldə olunan əsas müddəalar müəllifin dərc edilmiş aşağıdakı məqalə və konfrans materiallarında işıqlandırılmışdır*¹¹.

Tədqiqatın ikinci fəsil **“Gümüş dövrü rus poeziyası kontakt əlaqələri kontekstində”** adlanır. Gümüş dövr ədəbiyyatında Şərqə, onun sənətinə, poeziyasına, fəlsəfəsinə artan maraq çərçivəsində çoxsaylı “şərq” yamsılamaları və mistifikasiyaları meydana çıxır. Bu prosesin XIX əsrdən başlayan müəyyən ənənələri olmuşdur. Əvvəlcə bu, Qərb ədəbiyyatında baş qaldıran bir dəb olsa da (Pol Verlen, Artur Rembo, Redyard Kiplinq və sair), sonralar Şərq lirikasının forma və motivlərinin “iqtibası” gecikmiş romantizmin estetikasının diktə etdiyi bir hadisəyə çevrildi. 1889-1900-cu illərdə Parisdə keçirilən Ümumdünya sərgiləri avropalılara ilk dəfə olaraq, əsl Şərqin bədii gözəlliyini, süjetlərin zənginliyini, orijinal və təkrarolunmaz poetikasını dolğun şəkildə tanıtdı. Şərq poetik zənginliyi Gümüş dövr ədəbiyyatına müəyyən zəriflik bəxş edirdi. Çoxsaylı ədəbi salonlarda estət-şairlər təqlidi yazıları ilə XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində rus poeziyasının leksikasına da təsir etmiş, onu oriyental leksika və frazeologiya ilə zənginləşdirmişdir. Təqlidlər istehzadan tutmuş simvolist şairlərin poeziyasının ciddi oriyental istiqamətinə qədər son dərəcə fərqli xarakter daşıyırdı.

İkinci fəslin **“Gümüş dövr poeziyasında Şərq alluziyaları:**

¹¹ Эфендиева, С.А. К вопросу изучения роли контактных связей в развитии стихотворных форм // Мədəni irsin qorunmasına həsr edilmiş “Gənc ədəbiyyatşünasların respublika elmi konfransı”, AMEA Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyat Muzeyi, Bakı: – 25 dekabr, – 2002, – s. 27-28; Типы контактных связей в сравнительном литературоведении // Материалы XIV Республиканской научной конференции докторантов и молодых ученых, – Баку: Азербайджанский университет языков, 4–5 декабря, – 2010, – с. 218-219; Контактные связи в литературной компаративистике: теоретические аспекты // AMEA Əlyazmalar İnstitutu, “Filologiya məsələləri” jurnalı, – 2018. №20, – s.378-385.

tematik məzmundan **obraz** **sırasına doğru**” adlanan paraqrafında allüziyaların məzmunundan keçərək obrazların daxilinə necə sirayət etməsi öyrənilir və bu münasibətlə rus şairi İvan Buninin (1870-1953) poeziyasının Şərq lirik ənənəsinə poetik adekvatlığı nəzərdən keçirilir. Bu proses, bir tərəfdən, onun əsərlərinin mövzusunda, digər tərəfdən isə, Buninin rus lirikasında Şərq janr formalarını poetik surətdə mənimsəmək və çatdırmaq istəyində özünü göstərirdi. Şairin şeirlərində Şərq poeziyasının ideya və obrazlarının yaradıcı şəkildə mənimsəməsi müşahidə olunur. Bu da Buninin Şərq mədəniyyətini məhz üzvi şəkildə qavradığını və bunun bir mühüm prosesin nəticəsi olduğunu vurğulayır, eləcə də Şərq metafora və rəmzlərinin rus şairinin poetik duyumuna və dünyagörüşünə çox yaxın olmasını təsdiqləyir (“Şərq” silsiləsindən”, “Şərq”, “İslam” adlanan silsilə əsərlərinə “Yol nişanları”, “Çobanlar”, “İlgim” (“Kövsər”), “Kəbənin qara daşı”, “Müdriklərə”, “Yaşıl bayraq”, “Xəyanətə görə”, “İbrahim”, “Əl-Qədr gecəsi”, “İblis Allaha” və s. şeirlər daxil olunmuşdur).

Qurani-Kərim surələrinin mövzusunu inkişaf etdirərək, Bunin əsl Şərq dünyagörüşünü “imitasiya” etməyə çalışır. Nəticədə, İ.A.Buninin Qurani-Kərim poeziyası sakral mahiyyət kəsb edir.

Lakin bu silsilə ilə yanaşı, şair Şərq təəssüratlarının əks olunduğu və onun lirikasında bütöv bir mədəni qatı təşkil edən əsərlər yaradır: “Uçan-Su” (1900), “İstanbul” (1905), “Şirazın Gülü” (1906-1907), “Peyğəmbərin törəmələri” (1912), “Səədi vəsiyyəti” (1913), “Məhəmməd və Safi” (1914), “Seylon” (1915) və s.

Yaradıcılığında kontakt əlaqələri xüsusilə parlaq təzahür edən şairlər sırasında Velimir Xlebnikovun (1885-1922) adını çəkmək yerinə düşər. Qurani-Kərim motivləri Velimir Xlebnikovun şeirlərinin xüsusi olaraq mövzusu olmayıb. Futurist şair Velimir Xlebnikov yalnız Şərq poeziyası ilə deyil, həm də bütövlükdə Şərqlə maraqlanırdı, bu isə daha geniş anlamda onun tərəfindən Rusiya üçün siyasi perspektiv kimi dəyərləndirilirdi. Xlebnikovun bütün yaradıcılığı üçün xarakterik olan avrasiyaçılıq ideya və problematikası “Ladimir” (1920), “Siçan tələsində müharibə” (1919-1922), “Uzadan azılar” (1919-1922), “Te-siz Tiran” (1922) kimi poemalarda və “fövqəl-povest” olan “Zangezi” (1922) əsərində daha dərindən işıqlandırılmışdır.

Xlebnikovun əsərlərinin Şərq mövzusu təkcə türk motivləri ilə

kifayətlənmiş, həm də skif, hind və fars mövzularını da əhatə edir.

Fəslin **“Gümüş dövr rus poeziyasında Şərq lirikasının janr modifikasiyası”** adlanan ikinci paragrafı kontakt əlaqələrinin janr aspektlərinin müəyyən edilməsinə həsr olunub. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, kontakt əlaqələri ədəbiyyatda yalnız yeni mövzu ilə deyil, həm də şeirin janr forması və struktur tərkibində də özünü biruzə verirdi. Tədqiqatçıların fikrincə, orijinal şeir ölçüləri hər bir milli poeziyada iki yolla – milli ədəbiyyatın içərisindən “cücərərək” və janr formalarının mənimsənilməsi ilə inkişaf edə bilər. Tədqiqatımızın mövzusu kontekstindən çıxış edərək, bizim üçün önəmli Şərq poeziyasının Avropa poetik formalarına janr səviyyəsində olan nüfuzudur.

Əyani şəkildə kontakt əlaqələrinin təsiri simvolist şair Valeri Brüsovun (1873-1924) yaradıcılığında xüsusilə özünü göstərmişdir. Onun poeziyasında qəzəl, rübai kimi Şərq janrlarını müşahidə edirik. Həmin janrların meydana gəlməsi və işlənməsini yalnız şairin irsində önəmli yer tutan Şərq poeziyasından çoxsaylı tərcümələrinə əsaslanıb izah etmək mümkündürmü? Zənnimizcə, yox. Şərqə, şərq janr formalarına maraq bütövlükdə “gümüş dövr” poeziyasının xarakterik xüsusiyyəti və başlıca tendensiyası idi. Şərq poeziyasından tərcümələrlə yanaşı Valeri Brüsovun yaradıcılığında qəzəl, rübai və s. janrlarda orijinal şeirlər məhz bu faktora görə yaranmışdı və o zaman üçün bu qarşısıalınmaz bir proses idi.

Qəzəl janrı Şərqin ən məşhur lirik janrlarından biridir. Şərqdə qəzəl janrına müraciət etməyən şair yoxdur. Brüsov qəzəlin daxili və zahiri əlamətlərini eyni ilə saxlayaraq, bu janrın gözəl nümunələrini həm də çox böyük məharətlə yarada bilmişdir. Bununla yanaşı, şairin qəzəllərində janrın mühüm elementlərindən biri yoxdur. Bildiyimiz kimi, qəzəlin son beyti olan məqtə hissəsində janrın kanonik şərtlərinə uyğun olaraq şairin təxəllüsü verilir. Valeri Brüsovun qəzəllərində bunu görmürük. Şərq üslubunu aydın şəkildə təqlid edərək və qəzəlin mənəvi məzmununu canlandırmaqla, Valeri Brüsov, təsadüfən də olsa, bəzən Avropa, xüsusilə də rus realiyalarından şeirdə istifadə edirdi, bunların sırasında küknar və arkada kimi elementlərin adlarını çəkə bilərik, belə ki adı keçən realiyalar şeirin daxili-immanent məzmununu uyğun şəkildə ifadə edilməsini şərtləndirirdi:

*Злой дух, в горах, у ели, таится клад храня.
Ах, ты не тем ли кладом всю ночь манил меня?
Минуты розовели, с востока тень гоня.
Как будто по аркадам ты вел, без сил, меня*¹².

Şeirin sətri tərcüməsi:

*Bəd ruh, dağlarda, küknar dibində xəzinə qoruyaraq gizlənilir.
Ah, bütün gecəni o xəzinəyləmi tovlamaq istədin məni?
Şərqdən kölgəni qovaraq, dəqiqələr keçirdi.
Sanki arkadalar üzərində aparırdın məni, gücsüz.*

Gördüyümüz kimi, burada da qəzəlin strukturu gözlənilir, qafiyələnməsi də düzgün verilmişdir. Lakin, bununla yanaşı, A. L.Jovtis haqlı olaraq qeyd edir ki, “*şeir canlı sənət əsəri kimi qəbul edilmir – stilizasiya ölüdür*”¹³. Zənnimizcə, bu ona görə baş verir ki, şair kifayət qədər zahiri atributlardan istifadə edərək Şərq insanına xas olan xüsusi mental keyfiyyəti və dünyaduyumunu çatdırma bilməmişdir.

Qəzəl janrının zahiri atributlarına önəm verən Gümüş dövr poeziyasının digər parlaq nümayəndəsi Mixail Kuzmin (1872-1936) olmuşdur. Şair bu janra müraciət etməklə Gümüş dövr mədəniyyətində xüsusi iz qoymuş bir çox şeirlər yazmış, əvəzsiz poetik nümunələr yaratmışdır. 1908-ci ildə yazdığı “Bahar çələngi” şeirlər silsiləsi 29 qəzəldən ibarətdir. Kuzminin yaradıcılığı Şərqlə Qərbin qarşılıqlı nüfuzunun yalnız mövzu baxımından deyil, həm də janr səviyyəsində olan vazkeçilməz nümunəsidir. Y.V.Yermilovanın fikrincə, Kuzmin rədifdən məharətlə istifadə edərək, şeiri rəssam kətanı boyayan kimi rəsm edir, onun içindəki enerjini adekvat ifadə etməyə çalışır və bununla da qəzəlin heyratamiz formasını yaradır: «Он пришел в одежде льна, белый в белом...» (“O, kətan paltarda gəldi, ağ rəng ağın içində...”), «Он пришел угрозы тая, красный в красном...» (“O, gizli təhdidlə

¹² Брюсов, В.Я. Собрание сочинений: [в 7-ми томах] / В.Я.Брюсов. – Москва: Художественная литература, – т. 2. – 1973. – с.33.

¹³ Жовтис, А.Л. И рубаи, и редифная рифма... (К проблеме взаимообогащения национальных литератур) / А.Л.Жовтис. Стихи нужны... Статьи. – Алма-Ата: Жазушы, – 1968. – с. 99.

gəldi, qırmızı qırmızının içində...”), «Черной ризой скрыты плечи. Черный в черном...» (“Qara cübbə çiynləri gizləmiş. Qara qara içində...”). Bu misallar diqqəti Gümüş dövr poeziyası üçün səciyyəvi olan rəngin simvolik istifadəsinin funksionallığına cəlb edir. Kuzmin qəzəlin poetik formasında Ölüm, Ayrılıq və Unutqanlıq obrazlarını özünəməxsus şəkildə ifadə etməklə hər hansı rəngdən onun özünə, daxili sirlərinə keçidi əyaniləşdirməyə cəhd edirdi.

Şərq mövzusunun janr formasında təzahürünü Vyaçeslav İvanovun (1866-1949) yaradıcılığında da müşahidə edirik. 1974-cü ildə V.İvanovun Brüsseldə nəşr olunmuş 4 cildlik əsərlər toplusuna “Cor ardens” (1911,1912) məcmuəsi daxil edilmişdir. Həmin məcmuə qəzəl janrında yazılmış şeirlərdən ibarətdir. Onlar mövzulara uyğun olaraq bölünmüşdür. Belə ki, məcmuənin beşinci kitabı “Rosarium” adlanır, yəni qızılgül haqqında şeirlər. Şərq poeziyasının mütləq atributu olan qızıl gül, Vyaç.İvanovun poeziyasında fərqli aspektdə çıxış edir. Dindar insan olaraq, şair qızılgül anlayışına sakral xristian məzmunu da verirdi, belə ki, qızılgül Rozenkreysərlərin monastr ordeninin simvoludur. Məlumdur ki, Vyach.İvanov digər görkəmli şair-simvolist Andrey Bely ilə birlikdə “Qızılgül və Xaç qardaşlığına” qəbul edilmişdi. (V.İvanov – Qızılgülü, Andrey Bely isə Xaçı simvolizə edirdilər). Buna görə də “Nişan gülü” qəzəlində Şərq poeziyası üçün ənənəvi olan Bülbül və Gül obrazları ilə yanaşı, xristian rəmzləri, xüsusən də Bəy və onun həsrətini çəkən Bülbül simvollarına rast gəlirik. Rozenkreysərlər ordeninin fəlsəfəsi kontekstində şeirin məzmunu əlavə məna kəsb edirdi. Şərqdə isə “<...> məşuqu rəmzləşdirən gül öz rəngini bülbülün qanından almışdır. Gül ona görə qatıl sayılmır və həm də çox dəyərlidir ki, çünki o özündə aşıqla məşuqu birgə yaşadır. Eyni zamanda, onun özü də aşıqdır, iyi, gözəlliyi və cazibəsi ilə həm də İslam Peyğəmbərini andırır. <...> Qərbdə gül nə qədər cəzbedici olsa da, o şərq gülü qədər ilahi vəhdəti ifadə etmir. Şərqin gülü bülbül ilə assosiasiyadadır və eşqi təmsil edir. O eşqi ki, orada aşıq canını verib məşuquna qovuşur”¹⁴.

Rus poeziyasının Şərq lirikası ilə kontakt əlaqələri prosesi uzun və

¹⁴ Məmməd, T. Gül intertekstual (mətnlərarası) komponent kimi / T.Məmməd. Ədəbiyyat müasir elmi yanaşmalar kontekstində. – Bakı: “XAN” nəşriyyatı, –2016. – s.169.

mürəkkəb bir yol keçmişdir, bunun nəticəsi olaraq, rus poeziyasında sonet, ballada və oktava ilə yanaşı qəzəl, qəsidə, rübai kimi janrlar da işlədilmişdir¹⁵. Şübhəsiz ki, bu işdə tərcümə məktəblərinin və tərcümə ənənəsinin də rolu danılmazdır.

*Bu fəsildən əldə olunan əsas müddəalar müəllifin dərc edilmiş əsağıdakı məqalə və konfrans materiallarında işıqlandırılmışdır*¹⁶.

Üçüncü fəsil **“XX əsr Azərbaycan poeziyası kontakt əlaqələri kontekstində: obraz-tematik yaxınlıqdan janr vəhdətinə doğru”** adlanır. Fəslin birinci paraqrafında – **“Əliağa Kürçaylı və Sergey Yesenin poeziyası obraz-tematik yaxınlığı kontekstində”** – Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında əhəmiyyətli mövzulardan biri olan **“Yesenin və Azərbaycan”** mövzusu araşdırılır. Söhbət təkcə S.Yesenin poeziyasının Azərbaycan dilinə tərcüməsindən və ya Yesenin Azərbaycanada olması faktlarının təsdiqindən getmir; Sergey Yesenin poeziyası Azərbaycan poeziyasına xas olmayan yeni janr formalarının, obrazların, simvolların, şeirin ritmik təşkili və s. cəhətlərin meydana gəlməsini şərtləndirməsindən gedir. S.Yesenini müxtəlif vaxtlarda

¹⁵ Ковалев, П.А. Освоение стихотворных форм тюркоязычной поэзии в русской литературе: /Автореферат кандидата филологических наук / – Ташкент, – 1991. – с.19.

¹⁶ Эфендиева, С.А. Восточные аллюзии в поэзии Велимира Хлебникова (на материале поэмы «Шаман и Венера») // Müqayisəli ədəbiyyat. I Beynəlxalq elmi konfrans məruzələrinin tezisləri, – Bakı: Kitab aləmi, – 29 oktyabr – 31 oktyabr, – 2004, – s.166-167; Восточные жанры газель и рубаи в поэзии Валерия Брюсова // Материалы XVII Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов». Секция «Филология», – Москва: МГУ, – 12 апреля – 15 апреля, – 2010, – s.546-548; Жанр газели в поэзии Михаила Кузмина в контексте контактных связей // – AMEA Əlyazmalar İnstitutu, “Filologiya məsələləri”, — 2018. №18, – s.324-331; Идеи и образы Востока в поэзии Велимира Хлебникова // XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri. I kitab. – Bakı: Elm, – 2006. – s. 418-426; Коранические мотивы в поэзии И.Бунина // – Москва: Вестник Московского областного государственного университета. Серия «Русская филология», – 2011. №4, – с.154-159; Символ розы в поэзии Вячеслава Иванова в контексте контактных связей // – Bakı: Bakı Slavyan Universitetinin Elmi əsərləri, Dil və ədəbiyyat seriyası, – 2018. № 2, – s.240-246; Функционирование восточных поэтических форм в поэзии Валерия Брюсова (к вопросу о роли контактных связей) // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi. VII buraxılış, – Bakı: Mütərcim, – 2007, – s.186-191.

S.Rüstəm, Ə.Cəmil, Ə.Ziyatay, İ.Soltan, R.Zəka və son zamanlar R.Rövşən kimi məşhur şairlər Azərbaycan dilinə tərcümə etsələr də, Əliağa Kürçaylının yaradıcılığı bu baxımdan daha zəngin material verir.

Ə.Kürçaylının şeirləri iki mənbədən qidalanırdı: bir tərəfdən o, Rusiyada olmuş, onun təbiətini müşahidə etmiş və bu, Azərbaycan şairində yeni poetik assosiasiyalar yaratmışdı; digər tərəfdən, rus və Azərbaycan ədəbiyyatı arasındakı kontakt əlaqələr həmin dövrə qədər hərtərəfli şəkildə (tərcümələr, yubiley görüşləri və s.) inkişaf etmiş və şübhəsiz ki, Azərbaycan poeziyasının janr formalarına və məzmununa müəyyən təsir göstərmişdir. Əlbəttə ki, bunun nəticəsində yeni poetik obrazlar yaranır. Nümunə kimi, dissertasiya işində rus şairi Sergey Yesenin və Azərbaycan şairi Əliağa Kürçaylının şeirlərində ağcaqayın obrazı araşdırılır, bu nümunələr müxtəlif üslub müstəvilərində araşdırılır. Belə ki, rus mədəniyyətinin simvolu olan ağcaqayın obrazı folklor nümunələrindən tutmuş İ.S. Turgenevin (“Görüş”, “Atalar və oğullar” və s.), A.P.Çexovun (“Ovçu”, “Qonşular”, “Mezoninli ev” və s.) və digər yazıçıların nəsrində müşahidə olunur və nəhayət Əliağa Kürçaylının lirikasında olduqca harmonik obraz kimi meydana çıxır:

Nə bu yaşıl şamlar, nə ağcaqayın,

Məşə atəylə axan o çayın,

Bilmir tarixini, yaşını bilmir.

(“Çay”, 1955)¹⁷

Bu şeir özünəməxsus fəlsəfi meditasiyadır və burada ağcaqayın obrazı təbiət və şairin emosional vəziyyəti ilə üzvi şəkildə bağlıdır. Bununla bərabər, ağcaqayın obrazını Rusiyanın rəmzi olaraq Əliağa Kürçaylının Rusiya ilə, rus mövzusu ilə bağlı olan lirik əsərlərində də müşahidə edirik. Ağcaqayın rus folklorunda gözəl qamətli qız obrazının simvolu kimi də çıxış edir. Əliağa Kürçaylının “Qoşa ağcaqayın” (1972) şeirində rus təbiəti kontekstində yazıçı Aleksandr Fadeyevin obrazı özünəməxsus şəkildə rəsm edilir:

Gözlər – ağcaqayın yarpağı – yaşıl,

Saçlar – ağcaqayın gövdəsi – bəyaz.

¹⁷ Kürçaylı, Ə. Bütövlük / Ə.Kürçaylı, red. M. Şükür. –Bakı: Yazıçı, – 1978. – s.43.

*Elə ki durardı qoşa, yanaşı
Qısa görünərdi ağacdən bir az*¹⁸.

Beləliklə, rus şairi Sergey Yesenin və Azərbaycan şairi Əliağa Kürçaylının şeirlərində eyni bir ağcaqayın obrazını müşahidə etdik. Belə obrazlardan bir neçəsini nümunə gətirmək olar (inək, it və s.). Bu “mənimsəmə” bir tərəfdən, Əliağa Kürçaylının təkcə şair olaraq deyil, həm də Sergey Yesenin poeziyasının tərcüməçisi olması ilə bağlı izah edilir. Ona görə də Kürçaylı Azərbaycan dilində Yesenin şeirlərinin belə deyək, iziylə gedərək, qeyri-ixtiyari onun obrazlarını öz poeziyasında dövrün, bəlli zamanın kontekstində, köhnə obraza yeni rəng qataraq canlandırırdı. Digər tərəfdən, XX əsrin ikinci yarısında daha da intensivləşən kontakt əlaqələri ona gətirib çıxardı ki, bədii obrazlar nəinki bir ədəbiyyatdan digərinə nüfuz etdi, hətta ənənəvi milli obrazlar da başqa ədəbiyyatın, fərqli mədəniyyətin təsiri altında yenidən dərk edilməyə başladı. Nəticədə maraqlı ədəbi mənzərə yarandı: əvvəllər poetik olmayan obrazlar birdən-birə Azərbaycan lirikasında bədii əhəmiyyət kəsb edərək yeni-yeni poetik assosiasiyalar doğurmağa başladı.

“Kontakt əlaqələri kontekstində Əliağa Kürçaylı poeziyasının janr innovasiyaları” adlanan paragrafda milli ədəbiyyatımızda klassik janrlarla yanaşı öz yerini tutmuş yeni janr formaları tədqiq edilir. Bu baxımdan professor Məmməd Əliyevin XX əsr Azərbaycan sovet poeziyasının forma zənginliyi məsələsini araşdırarkən, müəyyən etdiyi təsnifatı xüsusi maraq kəsb edir: 1.Klassik poeziyadan alınan formalar; 2.Şifahi xalq ədəbiyyatının poetik formalarının birləşməsindən alınan yeni formalar; 3.Klassik şeir formalarının birləşməsindən alınan yeni formalar; 4. Klassik və şifahi xalq poeziyasının birləşməsindən alınan poetik formalar; 5. Aşıq poeziyasının formaları; 6.Sərbəst şeirin formaları; 7. Digər ədəbiyyatlardan gələn poetik formalar (xalqlararası əlaqələrin nəticəsində¹⁹. M.Əliyev Azərbaycan sovet poeziyasında müşahidə edilən forma zənginliyini nə klassik lirikanın, nə də xalq

¹⁸ Kürçaylı, Ə. Bütövlük / Ə.Kürçaylı, red. M. Şükür. –Bakı: Yazıçı, – 1978. – s. 346.

¹⁹ Алиев, М. Проблемы метрики и эвфонии азербайджанского силлабического стиха: / дис. на соискание ученой степени доктора филологических наук / – Тбилиси, 1985. – с. 261.

poeziyasının nümunələri ilə müqayisə olunmamazlığını qeyd edir. Bunun səbəbinin ilk növbədə yeni poetik formalar tələb edən yeni məzmunun yaranması ilə bağlı olduğunu bildirir: *“Yeni forma köhnə formanı tamamilə inkar etmirdi, əksinə, köhnə formanı yeni məzmun və poetexnik vasitələrlə yeniləyirdi”*²⁰.

Hələ XX əsrin 80-ci illərində akademik İ.Həbibbəylinin “Romantik lirikanın imkanları” (Bakı, 1984) kitabında marş, himn, sonet kimi janrlar müəyyən dərəcədə nəzəri baxımdan araşdırılmışdır. Sonet janrına gəldikdə, İ.Həbibbəyli qeyd edir ki, Azərbaycanda sonet janrına müraciət edən ilk şairlər Abbas Səhhət (“Sınıq saz” toplusu, 1912) və Hüseyn Cavid (“Bahar şəbnəmləri” toplusu, 1917) olub²¹. Bu sırada Seyfulla Əsədullayevin “Azərbaycan ədəbiyyatında sonet janrı (tarixi və nəzəriyyəsi)” (Bakı, 2002) adlı kitabını da qeyd etmək lazımdır. Sonet janrını Azərbaycan ədəbiyyatında XX əsrin əvvəllərinə aid edən S.Əsədullayev onun yaranmasını başqa bir şairin, Əlipaşa Səburun (1885-1934) adı ilə bağlayır. Bu məlumat Əziz Mirəhmədovun (1998) ədəbiyyatşünaslıq üzrə ensiklopedik lüğətinə istinadən bildirilir²².

Bir qayda olaraq, hər bir milli ədəbiyyatda yeni janrların meydana gəlməsi tərcümələrlə sıx bağlıdır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında lirik janrların tədqiqatçısı Hüseyn Həşimli bu hadisəni haqlı olaraq janrların ideya-tematik məzmunu ilə əlaqələndirir. Dissertasiya işimizin bu paragrafını H.Həşimlinin elmi tədqiqatlarına əsaslanaraq yazmışıq. Belə ki, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan poeziyasında himn və marş janrlarının yaranması ilk növbədə ölkədə baş verən sosial-ictimai və siyasi proseslərdən irəli gəlirdi: milli ruhun, özünüdərk, mentallığın, mənəviyyatın, milli ideyanın dirçəldilməsi və s. kimi cəhətlər poetik mətnlərin eyni zamanda həm mündəricə, həm də ruhuna təsir edirdi. Digər tərəfdən, H. Həşimlinin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan ədəbiyyatında Avropa lirik janrlarının meydana gəlməsi onların milli poetik formalarına bənzərliyi və yaxınlığı ilə də bağlıdır. Alimin

²⁰ Алиев, М. Проблемы метрики и эвфонии азербайджанского силлабического стиха: / дис. на соискание ученой степени доктора филологических наук / – Тбилиси, 1985. – с.262.

²¹ Həbibov, İ. Romantik lirikanın imkanları / İ.Həbibov. – Bakı: Yazıçı, – 1984. – s.68.

²² Əsədullayev, S.Q. Azərbaycan poeziyasında sonet janrı (tarixi və nəzəriyyəsi) / S.Q. Əsədullayev. – Bakı: Mütərcim, – 2002. – s.7.

fikrincə, sonet janrı ilə münasibətdə də belə olmuşdur. Azərbaycan ədəbiyyatında 1960-1980-ci illər sonetinin təkmilləşdirilməsi mərhələsi hesab edilir. Bu mərhələdə sonetlərin yazılması artıq kütləvi xarakter daşıyır: Adil Babayev, Tofiq Bayram, Şəkər Aslan, Abbasəğa və s. Bu şairlərin önəmli sayıla biləcək xidməti ondan ibarətdir ki, məhz onların sonetlərindən sonra bu janr Azərbaycan oxucusuna doğmalaşaraq müstəqilləşmiş və geniş şəkildə yayılmışdır²³.

Kontakt əlaqələri sayəsində Azərbaycan poeziyasında yaranan digər janr forması – romansdır. Romans janrı ikili təbiətə malikdir. Bir tərəfdən, o, musiqi əsəridir, digər tərəfdən isə müstəqil janr olaraq musiqi ilə müşahidə olunan poetik məndir²⁴. Azərbaycan şairi Əliəğa Kürçaylı “Lorka haqqında qaraçı romansları” (1965) adlanan yeddi şeirdən ibarət silsilə əsərlər yazmışdır. İspan şairinin tematik melodiya və obrazlar sırasını əsas götürən bu silsilədə Andalusiya və Qranada reallıqları Azərbaycan dilində orijinal şəkildə əksini tapmışdır. Bu romansların səslənməsində, ifa və deyilişində xüsusi musiqi aləti - gitaranın xüsusi rolu var (gitaranın ekvivalenti milli tar çıxış edir). Ona görə də poetik nida – “mənə gitara verin” – oxucunu dərhal başqa bir mədəni matrisaya kökləyir:

*Mənə gitara verin, tellərində hıçqırıq,
Qoy qaraçı nəğməmi oxusun qırıq-qırıq*²⁵.

Önəmlisi odur ki, Kürçaylı poeziyasında Lorka motivləri, onun qələmə aldığı motivlər xüsusi yer tutur:

*Mənə kaman verin siz, bir qaraçı kamani,
Titrəyən nəfəsimlə oyadım bu cahanı*²⁶.

Sual yaranır: Lorkanın şeirlərini Əliəğa Kürçaylının poeziyası ilə

²³ Həşimli, H. Azərbaycan poeziyasında sonet və terset / H.Həşimli. – Bakı: Elm, – 2003. – s. 168.

²⁴ Рабинович, В.Л. «Красивое страдание». Заметки о русском романсе / Русский романс. Сост., вступ. ст. и ком. В.Рабиновича. – Москва: Правда, – 1987. – с. 17.

²⁵ Kürçaylı, Ə. Bütövlük / Ə.Kürçaylı, red. M. Şükür. –Bakı: Yazıçı, – 1978. – s. 335.

²⁶ Yenə orada, s. 339.

necə uzlaşdırmaq olar? İspan şairinə olan marağı yalnız aşağıdakı şəkildə izah edə bilərik: Gümüş dövr poeziyasının parlaq nümayəndəsi, istedadlı tərcüməçi Marina Svetayeva orijinal şeirləri ilə yanaşı öz tərcümələri ilə də rus klassiklərinin xəzinəsinə daxil olmuşdur. Belə ki, M.Svetayevanın tərcümələrində ispan şairi Federiko Qarsia Lorkanın yazdığı qəzəl və qəsidələr diqqəti cəlb edir. Bu fakt bizim üçün ilk növbədə ona görə önəmlidir ki, Azərbaycan şairi Əliağa Kürçaylı Lorkanın yaradıcılığı ilə rus dilinə tərcümə mənbələri sayəsində tanış olmuşdur.

Digər tərəfdən, Azərbaycan poeziyasında Mikayıl Müşfiq poetik ənənəsi də mövcuddur. Müqayisə edək, Mikayıl Müşfiqin “Tar” (1933-1934) şeirində dediklərini:

*Oxu tar, oxu tar!...
Səsindən ən lətif şeirlər dinləyim,
Oxu tar, bir qadar,
Nəğməni su kimi alısan ruhumu çiləyim.
Oxu tar!
Səni kim unudar?*²⁷

Mikayıl Müşfiq (1908-1938) F.Lorkanın müasiri olub və bu tematik adekvatlıq daha çox tipoloji oxşarlıqdan xəbər verir. Lorkanın müasiri olan Müşfiq, çətin ki, onun şeirləri ilə tanış idi. Hər halda belə bir fakt bizə məlum deyil. Amma hər iki şairin bəlli musiqi alətinə müraciət etməsi ümumən poeziyada baş verən hadisələrin dinamikasını əks etdirir, musiqi ilə poetik nəfəsin sintezi keçən əsrin əvvəllərinin üslubi keyfiyyəti idi. Əliağa Kürçaylıya gəldikdə isə, əlbəttə, söhbət kontakt əlaqələrindən gedir. Onun poeziyasında iki poetik ənənə çulğasaq kəşifir: biri Azərbaycan poeziyasından (Mikayıl Müşfiqin lirikası), digəri isə Avropa ədəbiyyatından gələn poetik ənənə bir məqamda kəşifərək yeni poetik halın ifadəsinə çevrilirdi. Beləliklə, gitara-tar obrazı ilə bağlı ədəbi reministensiya Əliağa Kürçaylı yaradıcılığının yeni səhifəsini üzə çıxarır, üstəlik onun yaradıcılığının

²⁷ Müşfiq, M. Yenə o bağ olaydı. Şeirlər və poemalar./ M.Müşfiq. – Bakı: Gənclik, – 1976. – s.83.

yeni təzahürlərinin ifadəsini şərtləndirirdi.

Lorkanın “Romansero”-su Əliağa Kürçaylını romans janrında öz şeirlərini yazmağa sövq etdi: “Ayrılıq”, “Gəl barışaq”, “Yadıma sən düşürsən”, “Romans” və s.. Janrın dialoji təbiətini Vadim Rabinoviç ətraflı şəkildə təhlil edərək yazırdı ki, *“Romans ümumbəşəri mədəni dəyər kimi, insan mövcudluğunun zəruri bir həlqəsi, həqiqətin və xəyalların təbii birləşməsidir. O, ümidlərin təcəssümüdür. Romansı dinləyən, ona qulaq kəsilən yaşlı bir insan da olsa, ondan alacağını mütləq alacaqdır: ümitsizlik gəncliyin keçmişi kimi görünür <...>. Bundan da artıq. Romans əlçatmazı tez bir zamanda əldə etmək illüziyası yaradır”*²⁸. Belə ki, ayrıca insan taleyi tarixi keçmişlə və gələcəklə bağlıdır. Bu fenomen zamanın axarında, həyatın gedişində iştirak edir.

Kontakt əlaqələri nəticəsində yaranmış romans janrının təhlili bu fikrin ədalətli olduğunu ən yaxşı şəkildə təsdiq edir. Romans Azərbaycan mədəniyyətinin bir hissəsinə çevrilərək, onun mənəviyyatının ayrılmaz parçası olur.

Gördüyümüz kimi, XX əsr Azərbaycan poeziyası kontakt əlaqələri nəticəsində ona xas olmayan yeni mövzu və obrazlarla zənginləşmişdir. Şairlərimiz fərqli mentalığa (rus, ispan və s.), bu mentalığın obrazlar sırasına daxil olaraq, milli özünəməxsusluqlarını itirməmişlər. Yeni janr innovasiyaları – sonet və romans isə şairlərimizə öz əsərlərində azərbaycanlıların milli arzu və istəklərini ümumbəşəri dəyərlər səviyyəsinə qaldırmağa imkan vermişdir.

*Bu fəsildən əldə olunan əsas müddəalar müəllifin dərc edilmiş aşağıdakı məqalə və konfrans materiallarında işıqlandırılmışdır*²⁹.

²⁸ Рабинович, В.Л. «Красивое страдание». Заметки о русском романсе / Русский романс. Сост., вступ. ст. и ком. В.Рабиновича. – Москва: Правда, – 1987. – с.30.

²⁹ Эфендиева, С.А. Феноменология ионационального в художественной литературе и его герменевтическая интерпретация // Гənc tədqiqatçıların elmi konfransı məruzələrinin tezisləri, – Bakı: BSU, – 2001, – s.61-62; С.Есенин и А.Кюрчайлы: к вопросу о поэтических контактных связях // Aspirantların və gənc tədqiqatçıların IX Respublika elmi konfrans məruzələrinin tezisləri, – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, – 11 iyun – 12 iyun, – 2003, – s.122-123; К вопросу о появлении жанра сонета в азербайджанской поэзии XX века // Müqayisəli ədəbiyyat. III Beynəlxalq elmi konfrans. «Ədəbiyyatlarda və mədəniyyətlərdə stereotiplər», – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, – 21noyabr – 22 noyabr, – 2008, – s.112; Функционирование жанров

Nəticədə təqdim edilən tədqiqatın yekunları ümumiləşdirilir, qeyd edilir ki, müasir multikulturalizm və qloballaşma dövründə mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri və qarşılıqlı nüfuzu milli mədəni ənənələri məhv etməməlidir. Qarşılıqlı mübadilə müsbət, milli mədəniyyəti zənginləşdirən faktor kimi çıxış etməli, mental orijinallığı və özünəməxsusluğu zədələmədən baş verməlidir. Belə bir vəziyyətdə avropalaşma, bəzən isə vesternizasiya zərər verə bilər. Fəlsəfi və bədii oriyentalizm Hötenin “Qərb-Şərq divanı”, Puşkinin “Quranı təqlid”, Nitsşenin “Zərdüşt belə demişdir” və s.kimi şedevrlər yaradır. Oriyentalizm ekzotik anturaj kimi deyil, xüsusi dünyadərki, dünyaduyumu kimi başa düşülməlidir. Puşkinin şüarı: “yad olandan özünkünü yaratmaq” onun yaradıcılığını, ümumiyyətlə, rus ədəbiyyatını zənginləşdirmişdir.

Kontakt əlaqələri bir neçə əsr ərzində öz məhsuldarlığını və aktuallığını göstərmişdir. Bu, həm Şərq, həm də Qərb üçün önəmlidir.

Tədqiqatın əsas məzmunu və müddəaları müəllifin Azərbaycanca və xarici ölkələrdə dərc edilmiş aşağıdakı məqalələrində və iştirak etdiyi konfransların materiallarında öz əksini tapmışdır:

1. Эфендиева, С.А. Феноменология инонационального в художественной литературе и его герменевтическая интерпретация // Gənc tədqiqatçıların elmi konfransı məruzələrinin tezisləri, – Bakı: BSU, – 2001, – s.61-62.
2. Эфендиева, С.А. К вопросу изучения роли контактных связей

европейской лирики в азербайджанской поэзии XX века (сонет) // The International Congress on Afro - Eurasian Research IV, ICAR'2018, – Budapest: 27 aprel – 29 aprel, – 2018, – s.610-616; Контактные связи в литературе XX века: Федерико Гарсиа Лорка и Алиага Кюрчайлы // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, “Dil və Ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi jurnal, – 2018. № 4, – s.116-122; Жанр романа в азербайджанской литературе (на материале поэзии Алиага Кюрчайлы)» // 1st International Conference: Modern Information, Measurement and Control Systems: Problems and Perspectives (MIMCS'2019), – Bakı: – 01-02 July, – 2019, – P. 91-92; Эфендиева С.А. Художественная проекция образа березы в поэзии Алиаги Кюрчайлы: аллюзия или заимствование? // – Bakı: Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Əsərləri, – 2020. № 1, – s. 140-145

- в развитии стихотворных форм // Mədəni irsin qorunmasına həsr edilmiş “Gənc ədəbiyyatşünasların respublika elmi konfransı”, AMEA Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyat Muzeyi, Bakı: – 25 dekabr, – 2002, – s.27-28.
3. Эфендиева, С.А. С.Есенин и А.Кюрчайлы: к вопросу о поэтических контактных связях // Aspirantların və gənc tədqiqatçıların IX Respublika elmi konfrans məruzələrinin tezisləri, – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, – 11 iyun – 12 iyun, – 2003, – s.122-123.
 4. Эфендиева, С.А. Восточные аллюзии в поэзии Велимира Хлебникова (на материале поэмы «Шаман и Венера») // Müqayisəli ədəbiyyat. I Beynəlxalq elmi konfrans məruzələrinin tezisləri, – Bakı: Kitab aləmi, – 29 oktyabr – 31 oktyabr, – 2004, – s.166-167.
 5. Эфендиева, С.А. Идеи и образы Востока в поэзии Велимира Хлебникова // XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri. I kitab. – Bakı: Elm, – 2006. – s. 418-426 / XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı: yeni baxış və ədəbi-metodoloji dəyərləndirmə meyarları. Akademik Məmməd Arif Dadaşzadənin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunan Respublika elmi konfransı, – Bakı: AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, – 22 noyabr, – 2004.
 6. Эфендиева, С.А. Функционирование восточных поэтических форм в поэзии Валерия Брюсова (к вопросу о роли контактных связей) // – Bakı: Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi. VII buraxılış, – 2007, – s.186-191.
 7. Эфендиева, С.А. К вопросу о появлении жанра сонета в азербайджанской поэзии XX века // Müqayisəli ədəbiyyat. III Beynəlxalq elmi konfrans. «Ədəbiyyatlarda və mədəniyyətlərdə stereotiplər», – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, – 21 noyabr – 22 noyabr, – 2008, – s.112.
 8. Эфендиева, С.А. Восточные жанры газель и рубаи в поэзии Валерия Брюсова // Материалы XVII Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов». Секция «Филология», – Москва: МГУ,

- 12апреля – 15 апреля, – 2010, – s.546-548.
9. Эфендиева, С.А. Типы контактных связей в сравнительном литературоведении // Материалы XIV Республиканской научной конференции докторантов и молодых ученых, – Баку: Азербайджанский университет языков, 4декабря – 5 декабря, – 2010, – с.218-219.
 10. Эфендиева, С.А. Коранические мотивы в поэзии И.Бунина // – Москва: Вестник Московского областного государственного университета. Серия «Русская филология», – 2011. №4, – с.154-159.
 11. Эфендиева, С.А. Жанр газели в поэзии Михаила Кузмина в контексте контактных связей // – АМЕА Əlyazmalar İnstitutu, “Filologiya məsələləri”, — 2018. №18, – s.324-331.
 12. Эфендиева, С.А. Контактные связи в литературе XX века: Федерико Гарсиа Лорка и Алиага Кюрчайлы // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, “Dil və Ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi jurnal, – 2018. № 4, – s.116-122.
 13. Эфендиева, С.А. Контактные связи в литературной компаративистике: теоретические аспекты // АМЕА Əlyazmalar İnstitutu, “Filologiya məsələləri” jurnalı, – 2018. №20, – s.378-385.
 14. Эфендиева, С.А. Символ розы в поэзии Вячеслава Иванова в контексте контактных связей // – Bakı: Bakı Slavyan Universitetinin Elmi əsərləri, Dil və ədəbiyyat seriyası, – 2018. № 2, – s.240-246.
 15. Эфендиева, С.А. Функционирование жанров европейской лирики в азербайджанской поэзии XX века (сонет) // The International Congress on Afro - Eurasian Research IV, ICAR'2018, – Budapest: 27 aprel – 29 aprel, – 2018, – s.610-616.
 16. Эфендиева, С.А. Жанр романа в азербайджанской литературе (на материале поэзии Алиага Кюрчайлы)» // 1st International Conference: Modern Information, Measurement and Control Systems: Problems and Perspectives (MIMCS'2019), – Baku: – 01-02 July, – 2019, – P. 91-92.
 17. Эфендиева С.А. Художественная проекция образа березы в поэзии Алиаги Кюрчайлы: аллюзия или заимствование? // –

Bakı: Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, Nizami Gəncəvi adına
Ədəbiyyat İnstitutunun Əsərləri, – 2020. № 1, – s. 140-145.

18. Эфендиева, С.А. Русская и азербайджанская поэзия XX века
в контексте контактных связей. Монография /
С.А.Эфендиева. – Баку: Мутарджим, – 2020. – 160 с.

Dissertasiyanın müdafiəsi "28" sentyabr 2021-ci il tarixində saat 13:30 AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 – Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1143. Bakı, Hüseyn Cavid prospekti, 115, Akademiya şəhərciyi, Əsas bina, IV mərtəbə, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elektron akt zalı.

Dissertasiya ilə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "02" iyul 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 07.06.2021

Kağızın formatı: A5

Həcm: 38047

Tiraj: 30